

บทสรุป อภิปรัชญา และข้อเสนอแนะ

บทสรุป

จากการนำเสนอแนวคิดของพระเทพเวที จะเห็นว่าพระเทพเวทีพิจารณาการศึกษาจากตัวพุทธศาสนา โดยพิจารณาพุทธศาสนาโดยส่วนรวม ในส่วนที่เป็นรูปแบบและแนวทางของชีวิตทั้งหมด แล้วจึงพิจารณาว่าในทางพุทธศาสนานั้น เห็นว่าการศึกษาคืออะไร มีลักษณะอย่างไร ซึ่งพอสรุปประเด็นสำคัญได้ดังนี้คือ

1. การศึกษาเป็นไปเพื่ออิสรภาพ พระเทพเวทีได้พิจารณาพุทธศาสนาโดยการวิเคราะห์และเสนอว่าชีวิตคืออะไร ชีวิตเป็นอย่างไร ชีวิตเป็นไปอย่างไร ชีวิตควรให้เป็นอย่างไร และชีวิตควรเป็นอยู่อย่างไร จุดหมายของชีวิตของมนุษย์ที่สมบูรณ์ต้องพัฒนาไปถึงจุดหมายสูงสุดคือ อิสรภาพ การศึกษาเป็นกระบวนการสร้างปัญญาเพื่อที่มนุษย์พัฒนาไปถึงจุดหมายสูงสุดของชีวิต จุดหมายของการศึกษาเป็นอันเดียวกับจุดหมายชีวิตคือ เป็นไปเพื่ออิสรภาพ

2. การศึกษาเริ่มต้นเมื่อคนคิดอย่างเสรี การศึกษาเริ่มต้นเมื่อเกิดความคิดของจิตที่มีอิสรภาพ มีสัมมาทิฐิหรือปัญญา มีความรู้ ความเข้าใจ ความคิด ความเห็น ทศนคติ ค่านิยมที่ถูกต้อง เป็นประโยชน์แก่ตนเองและสังคม และทำให้เกิดความคิด การพูด การกระทำ หรือแสดงออกในทางที่ถูกต้อง ดีงาม นำไปสู่การดับทุกข์แก้ปัญหาคือ

3. ตัวประกอบของการศึกษาได้แก่ ปรโตโมสะ และโยนิโสมนสิการ ส่วนที่ช่วยให้การศึกษาเกิดขึ้นแก่บุคคลมี 2 อย่างคือ ปรโตโมสะ และโยนิโสมนสิการ ปรโตโมสะเป็นตัวประกอบภายนอก หรือเครื่องชักจูงภายนอก โยนิโสมนสิการเป็นตัวประกอบภายใน คือการคิดถูกวิธี รู้จักคิดหรือคิดเป็น คิดอย่างมีระเบียบคิดตามแนวทางของปัญญา

การประยุกต์พุทธปรัชญามาใช้กับองค์ประกอบที่สำคัญของการศึกษาตามแนวคิดของพระเทพเวที พอสรุปได้ดังนี้

ก. ความหมายและความมุ่งหมายของการศึกษา

การศึกษาหมายถึงกระบวนการสร้างปัญญา อันเป็นประโยชน์ต่อการดำเนินชีวิตทั้งในส่วนบุคคลและสังคม และนำไปสู่ความเป็นอิสระ แก้ปัญหาได้ ทำให้เกิดความสุขหรือความหลุดพ้นจากความทุกข์ (วิมุตติ)

ข. ผู้สอน

ผู้สอนหรือครูเป็นครูตามอุดมคติทางพุทธศาสนา เป็นครูที่มีคุณสมบัติพร้อมสมบูรณ์ทุกด้าน ทั้งด้านความประพฤติส่วนตัว ความสามารถในการสอน และความสัมพันธ์กับศิษย์ เป็นผู้มีความประพฤติดี มีคุณธรรม จริยธรรม เป็นแบบอย่างแก่ศิษย์ได้ และสามารถปลูกฝังให้ศิษย์มีคุณสมบัติดังกล่าวได้ มีความรู้กว้างขวางทั้งวิชาเฉพาะด้าน และความรู้ทั่วไป มีทักษะความชำนาญเฉพาะด้าน และสามารถถ่ายทอดให้ศิษย์ได้ มีปัญหาคือ มีความคิดถูกต้อง รู้จักคิด รู้จักพิจารณา วิเคราะห์สิ่งต่างๆ และสั่งสอนให้ศิษย์เป็นผู้มีปัญญา ความคิดที่ถูกต้องได้ด้วย

ค. ผู้เรียน

ผู้เรียนหรือผู้ศึกษาจะต้องมีจิตสำนึกในการศึกษา สร้างแรงจูงใจใฝ่รู้ และปฏิบัติตามหลักธรรมทางพุทธศาสนาต่อไปนี้จะทำให้กระบวนการของการศึกษาดำเนินไปอย่างถูกต้องสู่จุดหมายคือ

1. ปฏิบัติตามหลักธรรมสำหรับคนที่ประสบความสำเร็จ ประกอบด้วย จักร 4

อิทธิบาท 4

2. รู้หลักคุณภาพของการศึกษา คือ รู้จักคบหากัลยาณมิตร และมีโยนิโสมนสิการ

3. ปฏิบัติตามหลักเสริมสร้างปัญญา ประกอบด้วย การเสวนากับผู้รู้ ความเอาใจใส่ฟังคำสอน การคิดโดยแยกคาย นำหลักธรรมไปใช้ให้ถูกต้อง

4. ศึกษาให้เป็นพหุสูต คือ ฟังมาก จำได้ คล่องปาก เจมใจ และศึกษาให้เข้าใจแจ่มแจ้งทั้งใน เรื่องนั้นและ เรื่องที่เกี่ยวข้อง

เมื่อได้รับการศึกษาแล้วจะทำให้มีคุณสมบัติอันเป็นประโยชน์ทั้งต่อตนเองและผู้อื่น ได้รับการพัฒนาครบทั้ง 4 ด้านคือ ทางกาย จิตใจ สังคม และปัญญา

ง. กระบวนการเรียนการสอน

กระบวนการเรียนการสอนเป็นไปตามหลักพุทธศาสนาโดยพิจารณาว่า กระบวนการศึกษาเป็นกระบวนการแก้ปัญหาอย่างถูกต้อง สามารถทำลายอวิชชาและตัณหา และสามารถเสริมสร้างปัญญา จันตะ และกรุณา เพื่อนำไปสู่การแก้ปัญหาได้คือ ความพ้นทุกข์

กระบวนการศึกษาประกอบด้วย ตัวการศึกษาที่แท้และตัวประกอบของการศึกษา ตัวการศึกษาที่แท้คือ การฝึกฝนในการดำเนินตามมรรคมีองค์ 8 หรือไตรสิกขา ซึ่งเป็นส่วนที่มีอยู่ในตัวบุคคล เริ่มแต่การเกิดมีสัมมาทิฏฐิหรือตัวปัญญา ตัวประกอบของการศึกษาคือส่วนช่วยให้การศึกษาเกิดขึ้นในตัวบุคคลหรือปัจจัยแห่งสัมมาทิฏฐิ ได้แก่ ปรโตโฆสะ และโยนิโสมนสิการ

หลักการและวิธีการสอนเป็นไปเพื่อให้ผู้เรียนเกิดปัญญา การรับรู้ที่บริสุทธิ์ปราศจากอวิชชา และตัณหา แต่มีปัญญา จันตะ และกรุณา วิธีการสอนมีหลายแบบ ผู้สอนต้องเลือกใช้ให้เหมาะสม และคำนึงถึงประโยชน์ของผู้เรียนมากที่สุด

จ. หลักสูตร

หลักสูตรมีจุดมุ่งหมายให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ เกิดปัญญา คิดเป็น ทำเป็น และสามารถนำไปใช้ดำเนินชีวิตให้เป็นประโยชน์ต่อตนเองและสังคม ทำให้เกิดความสุข เป็นอิสระ หลุดพ้นจากความทุกข์

การที่จะทำให้อบรมจุดหมายก็คือ การใช้หลักบูรณาการคู่กับพัฒนาการในทุกระบบ ทุกขั้นตอนของการจัดการศึกษา เพื่อให้เกิดการบูรณาการในตัวบุคคล ทั้งในด้านมีปัญญารู้ความจริง ทำให้ประพฤติปฏิบัติตนถูกต้อง มีความดีงาม และได้รับผลทางจิตใจคือความสุข ความเป็นอิสระหรือความหลุดพ้น (วิมุตติ)

การเรียนการสอนแต่ละวิชาต้องใช้หลักบูรณาการเชื่อมโยงสัมพันธ์กัน ควรมีการบูรณาการทุกระดับการศึกษา และมีการบูรณาการวิชาจริยศึกษาเข้ากับวิชาอื่นๆ ทั้งหมด

อภิปรายผล

แนวคิดทางการศึกษาของพระเทพเวทีนั้นถ้าพิจารณาโดยภาพรวมแล้วจะเห็นว่ามີลักษณะดังนี้

1. ส่งเสริมการสร้างความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ มีพัฒนาครบทั้ง 4 ด้าน คือ ทางกาย จิตใจ สังคม และปัญญา
2. ให้ความสำคัญของการสร้างปัญญา ซึ่งเป็นองค์ประกอบที่สำคัญในการดำเนินชีวิตของมนุษย์ ทำให้มนุษย์รู้ความจริง มีเหตุผล สามารถปรับตัวได้ ปรับสภาพแวดล้อมได้ แก้ปัญหาชีวิตได้ และพบความสุขที่แท้จริง
3. ส่งเสริมความสุขทั้งส่วนบุคคลและสังคม
4. เน้นการปฏิบัติ นำไปใช้ในชีวิตรจริงได้
5. ทำให้เกิดผลสัมฤทธิ์หลายระดับ ทั้งระดับโลกียะและระดับโลกุตระ
6. มีลักษณะการบูรณาการ การประสานร่วมมือกัน การพึ่งพาอาศัยกันทุกระบบทุกขั้นตอน ทำให้เกิดการร่วมแรง ร่วมความคิดในการวางแผน การดำเนินงาน การตัดสินใจ และแก้ไขปัญหาดังกล่าว

การที่จะนำแนวคิดนี้มาใช้ในทางปฏิบัติคงจะมีปัญหาและอุปสรรคอยู่บ้าง ทั้งนี้เนื่องจาก

1. การจัดการศึกษาเป็นเพียงระบบหนึ่งของสังคม ซึ่งต้องมีความเกี่ยวข้องกับระบบอื่นๆ อีกทั้งการจัดการศึกษาที่ผ่านมาเน้นมีบทบาทในการชี้นำสังคมน้อย หากเปรียบเทียบกับระบบอื่นๆ ดังนั้นการปรับปรุง เปลี่ยนแปลงระบบต่างๆ ในการจัดการศึกษา โดยที่ระบบอื่นๆ ยังคงเหมือนเดิมนั้นคงจะไม่สัมฤทธิ์ผล และการที่จะเปลี่ยนแปลงโครงสร้างสังคมทั้งหมดนั้นคงเป็นไปได้ยาก
2. การจัดการศึกษายังต้องขึ้นอยู่กับการเมือง การปกครองของประเทศ แนวนโยบายในการจัดการศึกษาและการบริหารการศึกษาก็จะมีการเปลี่ยนแปลงตามยุคสมัยของการเมือง และการปกครองประเทศ¹ สภาพการศึกษาจึงมีลักษณะตามนโยบายของผู้มีอำนาจทางการเมือง ดังที่ท่าน

¹ ไพฑูรย์ สินลารัตน์, รายงานการวิจัยเรื่องระบบการศึกษาไทยในรอบสามทศวรรษ (พ.ศ.2490-2520) (กรุงเทพมหานคร : คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2526),

พุทธทาสกล่าวไว้ในหัวข้อการศึกษาถูกใช้ เป็น เครื่องมือของบ้านเมืองว่า รัฐบาลทุกรัฐบาลก็ต้องการให้การศึกษาไว้ซึ่งสิ่งที่จำเป็นที่สุดของบ้านเมือง ตามที่เขาเห็น ตามที่เขาต้องการ เช่น ให้การศึกษาไว้ซึ่งเศรษฐกิจ ให้เศรษฐกิจมันรุ่งเรือง ให้การศึกษาไว้ซึ่งการเมือง เพื่อให้การเมืองมันรุ่งเรือง บางทีก็รับใช้การทหาร การศึกษาไม่เป็นอิสระ² บทบาทของการศึกษาที่ผ่านมารัฐบาลมักจะพัฒนาการศึกษาตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจ การศึกษาไม่มีบทบาทกำหนดเป้าหมายและทิศทางของตนเองชัดเจนพอ³

ดังนั้นถ้าหากนโยบายของรัฐบาล เน้นหนักไปในทางการส่งเสริมพัฒนาอุตสาหกรรม ย่อมก่อให้เกิดค่านิยมทางวัตถุมากกว่าจิตใจ การพัฒนาการศึกษาก็มีแนวโน้ม เพื่อสนองความต้องการทางเศรษฐกิจแบบอุตสาหกรรมตามไปด้วย ค่านิยมของสังคมในทางวัตถุก็จะมีมากขึ้น

เมื่อพิจารณาตามองค์ประกอบที่สำคัญของการศึกษาจากข้อสรุปในการประยุกต์พุทธปรัชญามาใช้กับการศึกษาตามแนวคิดของพระเทพเวที มีประเด็นที่ป้าจะนำมาอภิปรายต่อไปดังนี้

ก. ความหมายและความมุ่งหมายของการศึกษา

จากข้อสรุปความหมายและความมุ่งหมายของการศึกษา จะเห็นว่าเป็นจุดหมายเดียวกับจุดหมายชีวิต การศึกษาลักษณะนี้ เน้นปัญญา หรืออาจกล่าวได้ว่าเป็นปัญญานิยม และตรงกับข้อสรุปสารัตถพุทธปรัชญาการศึกษาจากผู้เชี่ยวชาญจากรายงานการวิจัยของสมพิศ โพลิ่งน้อย ที่ว่า "การศึกษาหมายถึงการฝึกฝนอบรมโดยการพัฒนาชีวิตด้วยอริสัจสี่สิกขา อริจิตตสิกขา อธิปัญญาสิกขา

² พุทธทาสภิกขุ, การศึกษาในทัศนะของท่านพุทธทาส (กรุงเทพมหานคร : หจก. ภาพพิมพ์, 2533), หน้า 3.

³ ไพฑูรย์ สินลาร์ตัน, รายงานการวิจัยเรื่องระบบการศึกษาไทยในรอบสามทศวรรษ (พ.ศ.2490-2520) (กรุงเทพมหานคร : คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2526), หน้า 22.

ให้มีความเจริญด้วยคุณลักษณะที่สั่งามทุกขั้นตอน ตลอดถึงการบรรลุนิพพาน เพื่อให้ผู้เรียนมีความเจริญทุกขั้นตอน ทั้งทางความประพฤติ จิตใจ ปัญญา เป็นคนที่สมบูรณ์" ⁴

หากพิจารณาจากแผนการศึกษาแห่งชาติที่ผ่านมาจะพบว่า ได้บรรลุประเด็นดังกล่าวไว้ในความมุ่งหมายของแผนการศึกษาด้วย แต่อาจจะไม่เน้นแนวทางในการปฏิบัติไว้ชัดเจนเท่าใดนัก และจุดหมายของการพัฒนาปัญหาสำหรับการจัดการศึกษาที่ผ่านมา นั้น อาจจะมีรายละเอียดที่แตกต่างกันไปบ้างจากข้อสรุปความหมายและความมุ่งหมายของการศึกษาที่กล่าวถึงนี้ ดังนั้นการศึกษาเท่าที่ผ่านมา จึงเป็นอยู่เช่นในปัจจุบัน ซึ่งท่านพุทธทาสมีความเห็นว่า การศึกษาที่เป็นมานั้นไม่น่าจะเรียกว่าการศึกษา การศึกษาที่ถูกต้อง จะทำให้ลดจำนวนคนกระทำความผิด ลดโรงพยาบาล ประสาทหลงได้ แต่กลับเพิ่มขึ้นแสดงว่าการศึกษาไม่ได้ผลตามที่ควรจะได้ ⁵

อย่างไรก็ตามในกระบวนการสร้างปัญญาขึ้น ย่อมมีทั้งปัจจัยที่ส่งเสริมและปัจจัยที่ขัดขวางการสร้างปัญญา ในสภาพเศรษฐกิจและสังคมปัจจุบันมีสภาพแวดล้อมที่ขัดขวางการสร้างปัญญา ได้แก่ ปัจจัยที่ทำให้มนุษย์เกิดกิเลสมีมากขึ้น เช่นสภาพแวดล้อมที่ส่งเสริมค่านิยมทางวัตถุและความฟุ้งเฟ้อ คนในสังคมมุ่งหาความสุขสบายส่วนตัวมากขึ้น พากันลุ่มหลงมัวเมาในความสุขที่ขึ้นต่ออามิส ซึ่งไม่เชื่อต่อการพัฒนาชีวิต เพื่อเข้าถึงความสุขที่ประณีตตามหลักทางพุทธศาสนา สภาพการณ์ดังกล่าวนี้มีผลจากอิทธิพลของวัฒนธรรมตะวันตกและระบบ เศรษฐกิจแบบอุตสาหกรรม

⁴ สมทิศ โปสังน้อย, "การสำรวจแนวคิดและการปฏิบัติเกี่ยวกับสารัตถพุทธปรัชญาการศึกษาของผู้บริหารและอาจารย์ในโรงเรียนมัธยมศึกษา สังกัดกรมสามัญศึกษาในกรุงเทพมหานคร" วิทยานิพนธ์ปริญญาครุศาสตรมหาบัณฑิต ภาควิชาสารัตถศึกษา บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2530), หน้า 237.

⁵ พุทธทาสภิกขุ, การศึกษาในทัศนะของท่านพุทธทาสภิกขุ (กรุงเทพมหานคร : หจก. ภาพพิมพ์, 2533), หน้า 13.

บ. ผู้สอน

ผู้สอนหรือครูเป็นครูที่สมบูรณ์แบบ มีลักษณะผสมผสานระหว่างครูของไทยในอดีต กับครูสมัยใหม่คือหน้าคุณสมบัตินี้ของทั้งสองระบบมาประสานเข้าด้วยกัน

ครูเป็นผู้ที่มีบทบาทสำคัญมากในการศึกษา เป็นผู้ที่ได้รับผิดชอบ ใกล้เคียงกับผู้รับ การศึกษามากที่สุด ครูต้องทำหน้าที่เป็นทั้งสปีทายกและกัลยาณมิตร เนื่องจากการเรียนการสอน มิได้จำกัด หมายถึง การสอนในห้องเรียนเท่านั้น แต่การเรียนการสอนที่ครูเป็นผู้รับผิดชอบเกิดขึ้น ได้ทุกหนทุกแห่งไม่ว่าจะเป็นในโรงเรียนหรือนอกโรงเรียน และครูอาจเป็นผู้ที่ก่อให้เกิดสิ่งที่ไม่ ต้องการ หรือพฤติกรรมที่ไม่เหมาะสมในตัวผู้เรียนโดยไม่ตั้งใจก็ได้⁶ ดังนั้นการศึกษาจะบรรลุ ผลเพียงใดจึงขึ้นอยู่กับครูมากที่สุด ครูที่แท้จริงต้องมีความประพฤติดี มีความรู้ดี มีความสามารถในการสอน และเอาใจใส่ในการสอน และเอาใจใส่สนใจที่จะชี้แนะแนวทางความประพฤติที่ดีให้แก่ ศิษย์ มีความสัมพันธ์ที่ดีกับศิษย์หรือผู้เรียน สามารถสร้างศรัทธาได้ ดังที่ท่านพุทธทาสภิกขุกล่าวว่า "ครูคือผู้ทำหน้าที่ผู้บารมีทางวิญญาณ ซึ่งหมายความว่า เป็นแสงสว่างส่องทางแก่ชีวิตหรือวิญญาณของ สัตว์ในโลกรู้จักทางเดินไปสู่จุดหมายปลายทางที่พึงปรารถนา และนี่คือความหมายของครูที่แท้จริง ถ้าทำไม่ถูกต้องตามอุดมคติของครูในที่สุดก็จะสูญเสียความเป็นบุรุษนียบบุคคล กลายมาเป็นลูกจ้างที่ รับจ้างสอนหนังสือเท่านั้น"⁷ และพระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวที่พระราชทาน แก่ครูอาวุโส ประจำปี 2522 มีความตอนหนึ่งดังนี้

...ครูที่แท้เป็น ผู้ทำแต่ความดี คือต้องหมั่นขยัน และอดสหาะพากเพียรต้องเอื้อเพื่อ เพื่อแผ่และเสียสละ ต้องหนักแน่นอดกลั้นและอดทน ต้องรักษาวินัยสำรวมระวังความประพฤติ ปฏิบัติของตนให้อยู่ในระเบียบแบบแผนที่ดีงาม ต้องปลุกตัวปลุกใจจากความสะดากสบาย และ ความสนุกรื่นเริงที่ไม่สมควรแก่เกียรติภูมิของตน ต้องตั้งใจให้มั่นคงแน่นอน ต้องซื่อสัตย์ รักษา

⁶ สุวัฒน์ มุทธเมธ, การเรียนการสอนปัจจุบัน (กรุงเทพมหานคร : พีระพินา, 2523), หน้า 3.

⁷ พุทธทาสภิกขุ, การศึกษาคืออะไร (กรุงเทพมหานคร : สมชายการพิมพ์, 2527), หน้า 112-113.

ความจริงใจต้องเมตตาหวังดี ห่วงวามเป็นกลางไม่ปล่อยไปตามอำนาจอคติ ความฉลาดรอบรู้ในเหตุและผล เมื่อครูที่ดีที่แท้เป็นเช่นนี้จึงกล่าวอีกอย่างหนึ่งได้ว่า การทำหน้าที่ครูคือการสร้างบารมีที่แท้แน่นอน...บารมีที่พากเพียรสร้างสมไว้ จะทำให้บรรลุความผ่องใส ความเข้มแข็ง และความสุขสงบจิตใจได้ต่อไปตลอดกาลนาน...^๑

จะเห็นว่าการดำรงคนให้เป็นครูที่ดี ครูที่แท้นั้นมิใช่ เรื่องที่จะทำได้ง่ายนัก สำหรับปวงชนทั้งหลาย โดยเฉพาะอย่างยิ่งในสังคมปัจจุบัน สภาพเศรษฐกิจและสังคมที่จะหล่อหลอมให้ครูขาดคุณสมบัติของความเป็นครูมีมากขึ้น เช่น การประพฤตินั้นเป็นแบบอย่างที่ไม่ดี มีเวลาใกล้ชิดกับศิษย์หรือผู้เรียนน้อยลง สนใจสถานภาพทางเศรษฐกิจส่วนตัวมากกว่าที่จะอุทิศเวลา เสียสละเพื่อส่วนรวม โดยเฉพาะเกี่ยวกับการเรียนการสอน ไม่สนใจศึกษาหาความรู้เพิ่มเติม ทำให้ผู้เรียนขาดความศรัทธา ขาดความใส่ใจในการศึกษา ขาดความเคารพนับถือครู

อย่างไรก็ตามจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องดึงสถานภาพของครูกลับคืนมา เนื่องจากเหตุผลต่างๆ ดังกล่าวมาแล้ว และที่สำคัญคือครูเป็นผู้สอนคนอาชีพอื่น ดังที่พระเทพเวทีได้กล่าวไว้แต่ก็คงจะไม่ใช่ เรื่องที่จะกระทำได้ง่ายนักในทางปฏิบัติ ถ้าขาดการประสานร่วมมือกันระหว่างผู้ที่มิอำนาจในการวางแผน การจัดการศึกษา สถาบันผลิตครูต่างๆ ในการคัดเลือกผู้ที่เข้ามาศึกษาวิชาชีพครู จะต้องหาวิธีการที่จะทำอย่างไรที่จะดึงคนดี มีคุณภาพ และเป็นคนเก่งด้วยมาเป็นครู

ค. ผู้เรียน

แนวคิดทางพุทธปรัชญามีความ เชื่อในธรรมชาติของมนุษย์ว่าเป็นสัตว์ประเสริฐ มีศักยภาพที่จะพัฒนาได้อย่างเต็มที่ ดังนั้นผู้เรียนทุกคนจะได้รับการพัฒนาศักยภาพของตนได้ถ้ามีความเพียรพยายามลงมือปฏิบัติด้วยตนเอง ผู้เรียน ผู้ศึกษา หรือศิษย์ที่ดีจึงต้องมีจิตสำนึกในการศึกษาสร้างแรงจูงใจในการศึกษาให้เกิดขึ้นก่อน เมื่อปฏิบัติตามหลักธรรมทางพุทธศาสนาตามข้อสรุปเกี่ยวกับผู้เรียนที่ได้กล่าวไปแล้ว ผู้เรียนจะได้รับการพัฒนาเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ มีพัฒนาการครบทั้ง 4 ด้าน

^๑ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช, ประมวลพระราชดำรัสและพระบรมราชโองการ พุทธศักราช 2523 (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์แผนกทหาร, 2524), หน้า 216.

จะเห็นว่าผู้เรียนจะต้องมีส่วนร่วมอย่างสำคัญในการเรียนการสอน การที่จะทำให้ผู้เรียนมีจิตสำนึกในการศึกษา มีแรงจูงใจในการศึกษามีปัจจัยที่จะช่วยส่งเสริมที่สำคัญก็คือ สภาพแวดล้อมรอบตัวผู้เรียน เริ่มตั้งแต่สภาพครอบครัว ชุมชน สื่อมวลชน ครู เพื่อน โรงเรียน ดังนั้นการพัฒนาการศึกษาเกี่ยวกับตัวผู้เรียนในเบื้องต้นก็คือ การสร้างตัวประกอบภายนอกหรือ ปรโตโมสะที่ดีให้เกิดขึ้น เพื่อช่วยให้ผู้เรียนมีแรงจูงใจในการศึกษา เพื่อจะนำไปสู่การปฏิบัติตนตาม หลักธรรมในข้ออื่นๆ ต่อไป

ลักษณะเด่นข้อหนึ่งของการปฏิบัติตนของผู้เรียนตามแนวคิดทางพุทธปรัชญาซึ่ง พระเทพเวทีได้ประยุกต์มานี้คือ การสร้างความสัมพันธ์ระหว่างผู้เรียนกับผู้สอน ผู้เรียนต้องให้ความเคารพ ช่วยเหลือ รับใช้ บริการในโอกาสอันควร ซึ่งในสภาพสังคมปัจจุบัน ความสัมพันธ์ระหว่างผู้เรียนกับผู้สอนในข้อนี้อาจจะมีน้อยลงไป ผู้สอนกับผู้เรียนมีเวลาพบปะกันเฉพาะในห้องเรียน อาจจะทำให้การปฏิบัติตนในข้อนี้มีน้อย อีกประการหนึ่งก็คือ สถานภาพของครูเสื่อมโทรมลง ความเคารพนับถือ ศรัทธาต่างๆ ของผู้เรียนที่มีต่อผู้สอนจึงเปลี่ยนแปลงไป

อย่างไรก็ตามมีข้อที่พึงระวังประการหนึ่งก็คือ การปฏิบัติตนในด้านให้ความเคารพ ช่วยเหลือ บริการ ผู้สอนนี้ ควรทำด้วยความจริงใจมิใช่เพื่อหวังผลตอบแทนจากผู้สอนหรือครู เช่น หวังสอบได้คะแนนดี ได้เกรดดี จะทำให้ผู้เรียนได้รับการปลูกฝังนิสัยที่ไม่เหมาะสม เกิดเป็นผลเสียต่อผู้เรียนเอง

ง. กระบวนการเรียนการสอน

จากข้อสรุปเกี่ยวกับกระบวนการเรียนการสอน จะเห็นว่ามีการนำจิตวิทยามาใช้ในการเรียนการสอนมาก อีกทั้งมีลักษณะคล้ายกับปรัชญาการศึกษาของตะวันตกทั้งปรัชญาการศึกษาแบบใหม่และแบบเก่า

การจัดการเรียนการสอนในลักษณะนี้ถึงแม้ผู้เรียนจะมีส่วนร่วมมาก และถือว่าผู้เรียนมีความสำคัญที่สุด แต่ผู้ที่จะต้องรับผิดชอบในการเรียนการสอนมากที่สุดก็คือครู ครูต้องมีบทบาทในการเตรียมการสอน วางแผนการสอนให้เหมาะสม มีการวิเคราะห์บทเรียน วิเคราะห์ผู้เรียน แต่สภาพความเป็นจริง ครูมีภาระหน้าที่หลายด้าน นอกจากทำหน้าที่สอนวิชาเฉพาะแล้วยังมีหน้าที่อื่นๆ

อีก เช่น ด้านการปกครอง วัสดุ อุปกรณ์การสอน เสริมหลักสูตร ชุมชนต่างๆ และจำนวนนักเรียนบางแห่งมีมาก เมื่อเทียบอัตราส่วนกับจำนวนครู การที่จะทำให้นักเรียนจัดการเรียนการสอนในลักษณะนี้ได้ต้องมีการเตรียมตัว มีการวางแผนอย่างเหมาะสม กลไกสำคัญที่จะทำให้การดำเนินงานทางการศึกษาขั้นนี้สัมฤทธิ์ผล น่าจะขึ้นอยู่กับคณะผู้บริหารโรงเรียนเป็นสำคัญ ในการที่จะจัดระบบต่างๆ ให้เอื้ออำนวยต่อการทำงานของครู มีขวัญและกำลังใจที่เพียงพอ ไม่ทำให้นักเรียนท้อแท้เพื่อหนายการทำงาน

เกี่ยวกับเรื่องการพัฒนาการเรียนการสอนโดยใช้เทคนิคและวิธีการสอนหลายแบบนี้ ความจริงแล้วในประเทศไทยได้มีความคิดในเรื่องนี้มาตั้งแต่หลังสงครามโลกครั้งที่สอง ทั้งนี้เพราะมีนักเรียนชาวไทยที่เดินทางไปศึกษาในสหรัฐอเมริกาได้นำมาเผยแพร่ เนื้อหาและวิธีการที่นำมาเผยแพร่ในวงการศึกษา มักจะครอบคลุมเรื่องใหญ่ๆ คือ

1. จิตวิทยา และจิตวิทยาการศึกษา
2. เทคนิคและกระบวนการสอน
3. โสตทัศนศึกษาและอุปกรณ์การสอน
4. การบริหารการศึกษา⁹

ดังนั้นผู้ที่ผ่านการศึกษามาจากสถาบันผลิตครูทุกคนก็จะได้รับการฝึกฝนอบรมให้มีความรู้ ทักษะตามหัวข้อดังกล่าวซึ่งมีส่วนคล้ายคลึงกับกระบวนการเรียนการสอนตามแนวพุทธปรัชญาจากข้อสรุปข้างต้นนั้นอยู่มาก แต่ในทางปฏิบัติครูแต่ละคนได้นำไปใช้มาน้อย เพียงคิดจึงเป็นเรื่องที่น่าจะนำมาพิจารณาต่อไป

⁹ ไพฑูรย์ ลินลารัตน์, รายงานการวิจัยเรื่องระบบการศึกษาไทยในรอบสามทศวรรษ (พ.ศ.2490-2520) (กรุงเทพมหานคร : คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2526), หน้า 76.

จ. หลักสูตร

ข้อสรุปเกี่ยวกับหลักสูตรประกอบด้วยจุดมุ่งหมาย การดำเนินการอย่างกว้างๆ หลักสูตรตามแนวคิดนี้เน้นกระบวนการศึกษาที่ทำให้เกิดปัญญา สอดคล้องกับความมุ่งหมายของการศึกษาที่กล่าวไปแล้ว และได้เน้นแนวปฏิบัติในการใช้หลักสูตรโดยการบูรณาการคู่กับพัฒนาการทุกระดับทุกขั้นตอนของการจัดการศึกษา โดยเฉพาะการบูรณาการวิชาจริยศึกษา เข้ากับวิชาอื่นๆ

ถึงแม้หลักสูตรดังกล่าวนี้จะมีได้ระบุว่ามิวิชาใดบ้าง แต่จากจุดมุ่งหมายของหลักสูตรทำให้ทราบว่าต้องประกอบด้วยวิชาที่ทำให้ผู้เรียนมีความรู้เข้าใจไปประกอบอาชีพได้ เพื่อเป็นที่พึ่งของตนเองและผู้อื่น วิชาที่จะปลูกฝังคุณลักษณะที่ดีงามทั้งด้านร่างกายและจิตใจ หรือทำให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ ซึ่งตรงกับข้อสรุปสารัตถพุทธปรัชญาการศึกษาจากผู้เชี่ยวชาญจากรายงานผลการวิจัยของสมทิศ โพล่งน้อยที่ว่า หลักสูตรมีทั้งวิชาศิลปศาสตร์ วิชาชีพ และศีลธรรม เน้นให้มีความประพฤติดี มีจิตใจเป็นสุขควบคู่กับวิชาการ¹⁰

การนำหลักสูตรไปใช้ เน้นหลักการบูรณาการคู่กับพัฒนาการ นับเป็นแนวคิดที่ผู้รับผิดชอบในการจัดการศึกษา น่าจะได้นำไปพิจารณา อย่างไรก็ตามการศึกษาที่ผ่านมา นั้นได้มีการนำหลักสูตรบูรณาการมาใช้บ้างแล้วกับการศึกษาบางระดับ

ข้อเสนอแนะ

1. น่าจะได้มีการศึกษาวิเคราะห์แนวคิดทางการศึกษาของนักการศึกษาไทยที่สำคัญคนอื่นๆ ที่มีแนวคิดในการนำพุทธปรัชญามาใช้กับการศึกษา เพื่อประโยชน์ในการศึกษาค้นคว้าด้านพุทธปรัชญาการศึกษา

¹⁰ สมทิศ โพล่งน้อย, "การสำรวจแนวคิดและการปฏิบัติเกี่ยวกับสารัตถพุทธปรัชญาการศึกษาของผู้บริหารและอาจารย์ในโรงเรียนมัธยมศึกษา สังกัดกรมสามัญศึกษาในกรุงเทพมหานคร" วิทยานิพนธ์ปริญญาครุศาสตรมหาบัณฑิต ภาควิชาสารัตถศึกษา บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2530), หน้า 238.

2. ควรจะมีการสำรวจลักษณะการเรียนการสอนที่ใช้ในปัจจุบันว่าตรงกับแนวคืดทางพุทธปรัชญาการศึกษามากน้อยเพียงใด และผลสัมฤทธิ์ทางการศึกษาเป็นอย่างไร

3. ควรมีการวิเคราะห์ความเป็นไปได้ในการใช้พุทธปรัชญาการศึกษา เพื่อหาข้อสรุปด้านพุทธปรัชญาการศึกษาอีกด้านหนึ่ง